

ІСТОРІЯ ПЕДАГОГІКИ

УДК 37.032(477)(09) СУХОМЛИНСЬКИЙ

І.В. БАТРУН

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ БАТЬКІВ У ПЕДАГОГІЧНОМУ ДОСВІДІ В.О. СУХОМЛИНСЬКОГО

У статті досліджено педагогічну спадщину В.О. Сухомлинського, яка стосується підготовки школярів до виконання виховної функції в сім'ї. Відзначено, що думка В.О. Сухомлинського щодо необхідності цієї підготовки на основі синтезу сімейного та суспільного виховання є актуальною в наш час. Відповідно, підвищується роль педагогічної спільноти у вирішенні проблем виховання громадянина, який функціонально готовий до продуктивного виховання дітей.

Ключові слова: В.О. Сухомлинський, сім'я, підготовка майбутніх батьків, суспільне та сімейне виховання.

Серед комплексу виховних завдань, які необхідно вирішувати сучасній школі, одним із головних є підготовка дітей до майбутнього сімейного життя і виховання дітей. Формування цих якостей – невід'ємна складова загальної системи соціалізації підростаючого покоління, оскільки виховна функція у батьківстві є тією первинною та соціальною основою, яка формує моральний і психічний склад дитини. Отже, сімейна виховна педагогіка є найважливішою складовою готовності особистості до сімейних відносин. Педагогічний досвід батьків завжди спрямований у майбутнє, а психологічний клімат у родині, відносини між її членами безпосередньо впливають на виховання дитини, розвиток її творчих можливостей, поведінку тощо. У зв'язку із цим проблема підготовки молоді до виховання дітей становить інтерес для педагогів, всіх тих, хто пов'язаний з вихованням підростаючого покоління.

Велика заслуга у здійсненні дошлюбного виховання молоді, підготовки молодого покоління до виховання дітей і сімейного життя належить В.О. Сухомлинському, який констатував, що “у шкільному навчанні немає справжньої школи мудрості майбутніх батьків. Тому до народження дітей деякі молоді люди підготовлені у моральному аспекті так само, як неписьменна людина підготовлена до осягання філософії” [10, с. 91].

На сучасному етапі більшість досліджень розглядають цю проблему як компонент соціального становлення молоді. Так, у дисертаційній роботі О.Н. Гнойової [1] готовність до виховання дітей і сімейного життя визначається як найважливіший показник соціальної зрілості та психічного здоров'я молоді. Автор вважає, що відсутність цієї готовності у людини – джерело його особистісної та суспільної нестабільності, і вирішувати цю проблему необхідно ще на ступені раннього юнацького віку, найбільш сензитивного для формування ціннісних установок. Такі самі ідеї висловлюються Є.К. Узденовою [15], А.Н. Сизановим [5, с. 91], А.Ю. Гранкіним [3, с. 91] та ін.

Однак, у сучасному науковому педагогічному дискурсі бракує досліджень, у яких розглянуто педагогічну спадщину В.О. Сухомлинського в частині підготовки школярів до виховання своїх дітей і продуктивних батьківських відносин.

Метою статті є висвітлення маловідомих аспектів наукової спадщини В.О. Сухомлинського, що стосуються проблем виховання майбутнього сім'янина, який здатен ефективно та продуктивно виховувати дітей у сім'ї.

Бути громадянином, за В.О. Сухомлинським, – значить піклуватися про майбутнє суспільства, а майбутнє – це діти. Проблема підготовки молоді до виховання дітей, до високоморального і повнокровного сімейного життя є для великого педагога однією з провідних. Сама підготовка молодого покоління до виховання дітей як одна з форм виховання підростаючого покоління включає, на думку В.О. Сухомлинського, цілеспрямовані дії батьків, усіх членів сім'ї, школи і громадських організацій, а також об'єктивний вплив повсякденного побуту з метою формування у молодих людей позитивної установки на реалізацію виховної функції сім'ї.

Разом з тим ця проблема вирішується В.О. Сухомлинським комплексно, видатний педагог не розриває проблему підготовки молодого покоління до життя і проблему формування у школярів загальної сімейної культури.

Аналізуючи досвід сімейного виховання дітей, видатний український педагог показав, що сім'я з існуючими в ній відносинами між батьками й дітьми – перша школа інтелектуального, морального, естетичного та фізичного виховання.

На глибоке переконання В.О. Сухомлинського, сім'я повинна бути основною школою виховання моральних почуттів у дітей, а отже, формувати моральні уявлення і у сфері сімейного життя, головною частиною якої є виховання дітей.

Саме виховна функція сім'ї розглядається В.О. Сухомлинським як основа сімейного життя, головний обов'язок членів сім'ї. Разом з тим він виходить з того, що тільки любов є тією основою, на якій можливе існування гармонії в сімейних відносинах, яка, у свою чергу, є запорукою успішного виконання членами родини своєї батьківської функції.

В.О. Сухомлинський у “Листі до сина” звертався до всіх молодих людей: “Любов – це найбільш суворий іспит людяності... Без глибоко розвинутого почуття поваги людської гідності не може бути справжньої людської прихильності” [8].

Ще у 70-ті рр. ХХ ст. у Павлівській загальноосвітній школі, очолюваній В.О. Сухомлинським, було вперше введено навчальний предмет “Культура відносин у сім'ї”, де велика увага приділялася формуванню у школярів позитивної установки на виконання батьківської функції.

Педагог справедливо стверджував: “Саме життя вчить, що до великого людського обов'язку і творчості – народження і створення нового життя – людину треба готувати задовго до того моменту, коли в неї виник-

нуть перші почуття статевої любові. Це повинна бути моральна підготовка” [7, с. 97].

Сьогодні як ніколи актуальна думка, висловлена педагогом про те, що “питання про моральну готовність людини до любові, народження і виховання дітей, створення сім’ї має стати практичною справою суспільства” [9, с. 3].

Підготовка молодого покоління до створення сім’ї та виховання дітей, за В.О. Сухомлинським, складається з декількох напрямів: соціального, психологічного, юридичного, економічного, біологічного та педагогічного. Сім’я і школа – основні соціальні інститути, які можуть розвивати підростаюче покоління у зазначених напрямках, але при цьому він був переконаний, що мудрості батьківства та материнства діти навчаються насамперед у родині [6, с. 201].

Разом з тим В.О. Сухомлинський не заперечував і важливості спеціальних уроків у старших класах з підготовки школярів до сімейно-шлюбних відносин. “Я вважаю, – писав він, – що в старших класах потрібно готувати юнаків та дівчат до місії батька і матері. Це безперечно. Не всім бути математиками і фізиками, інженерами і вчителями, лікарями та конструкторами, але всі будуть батьками і матерями. Чому ж у школі на уроках ми говоримо про все – про нескінченність Всесвіту, про таємниці речовини, про мікросвіти, але чомусь не вчимо, як бути батьком і матір’ю? Повинні бути спеціальні уроки в старших класах” [14, с. 244]. Розвиваючи цю думку, він з повною підставою стверджував: “...Настав час, коли суспільство має суворо перевіряти моральну готовність людей, що беруть шлюб, до народження й виховання дітей, до створення сім’ї” [9, с. 4].

В.О. Сухомлинський, правильно оцінюючи тенденції розвитку сучасної школи, дійшов висновку, що “подальший розвиток суспільного виховання не може відбуватися без більш активної та безпосередньої участі сім’ї, батьків. Мова йде не про епізодичну допомогу школі з боку сім’ї, а про комплекс спільних цілеспрямованих дій школи і сім’ї на особистість, про те, щоб виховання дітей становило важливий громадській обов’язок сім’ї, було виконанням їх обов’язку перед суспільством” [11, с. 41].

В.О. Сухомлинський був переконаний, що особлива роль у вихованні дітей приділяється матері, тому особливим чином ставився до підготовки дівчат до виконання своїх батьківських обов’язків, категорично виступав проти дискримінації жінки в родині, що “треба так організувати діяльність колективу, щоб не було спеціально чоловічих й спеціально жіночих видів діяльності. Не повинно бути таких трудових відносин, щоб дівчатка обслуговували хлопчиків і звалили таким чином до ролі домогосподарки. Те, що треба робити в домашньому господарстві, однаково вміло й старанно повинні робити чоловіки й жінки. Якщо і є який розподіл в самообслуговуванні, то він має бути тимчасовим: сьогодні хлопці виконують одну роботу, завтра – іншу” [13, с. 577].

В.О. Сухомлинський, вважаючи суттєвим недоліком виховного процесу той факт, що школа і суспільство, як правило, готують дівчину до ро-

лі домашньої господарки, яка залежить від чоловіка, дійшов висновку, що “орієнтація дівчинки – жінки на активну участь у суспільному виробництві, а не на пасивну роль домашньої господарки, на пасивне обмеження сфери її діяльності доглядом за дітьми – ось що дуже важливо у тому загальному тоні, який має характеризувати духовне життя школи. Бути матір’ю, бути вихователем дітей – горда й почесна місія, але коли тільки цим обмежить діяльність жінки – вона буде залежною істотою. Тільки яскрава життєва мета дає жінці духовну силу, яка робить її володарем і повелителем у сфері почуттів” [13, с. 573].

Великий гуманіст категорично виступав проти приниженої позиції жінки у родині, задавався питанням “звідки йде ця німа бабина покірність, з її рабською філософією: “Він б’є мене, а я його люблю”. Страшно, боляче і прикро за Людину, коли зустрічаєшся з такою філософією у житті” [4].

Відповідаючи на це питання, В.О. Сухомлинський вказував, що у дошлюбному вихованні молодого покоління необхідним є виховання любові та найглибшої поваги до матері, вироблення понять про ідеали сім’янина, про шлюбний вік, дбайливе ставлення до любові й культури поведінки закоханих, ознайомлення молоді з основами виховання дітей, підготовка до виконання ролі батька і матері, чоловіка та дружини.

Ефективним методом підготовки юнаків та дівчат до батьківства В.О. Сухомлинський вважав поради та настанови батьків, бесіди про виховання дітей. Розвиваючи відповідні висловлювання А.С. Макаренка, він показав, що такі бесіди повинні бути наповнені теплотою, душевністю, батьківською турботою про своїх вихованців. При проведенні етичних бесід щодо цієї проблеми необхідні чуйність і глибока повага вчителя до інтимного світу учня. Найменше втручання у сферу особистого життя будує стіну між учнем і вчителем. В.О. Сухомлинський вважав, що “вивертання” серця підлітка, юнака, надмірний інтерес до потаємного, прагнення дізнатися, в чому він сам собі соромиться зізнатися, – ознака педагогічного безладу. “Жодного слова про те, хто в кого закохався... Любов повинна назавжди, на все життя залишатися для людини найсвітлішим, інтимнішим і недоторканим”, – зазначав він справедливо [10, с. 223].

Бесіди про статеві відносини, статеve дозрівання, сексуальність він рекомендував проводити окремо з хлопчиками та дівчатками. Вчителю потрібно якомога менше говорити учням про фізіологію людини у відносинах. Бесіди на інтимні теми не повинні збільшувати інтерес до сексуальних відносин, а ушляхетнювати цей інтерес.

У процесі бесід з хлопчиками, юнаками важливо підкреслити, що жіночність є найвищим виразом людської краси, це духовна сила жінки. “Жіночність, – писав він, – це вище втілення моральної чистоти і шляхетності, високої людської гідності. Ці риси виявляються в цілісному ставленні до всього, що пов’язано з її морально-естетичними відносинами з чоловіком. Неповага чоловіка до всього, що становить інтимний бік цих відносин, глибоко ображає високоморальну жінку... Жіночність – це духо-

вна сила жінки, сила, яка виховує не тільки дітей, а і нас чоловіків – чоловіка, сина” [8].

У формуванні моральних основ сімейного життя В.О. Сухомлинський вихідним положенням висував виховання громадянськості та людяності, оскільки чистота інтимних почуттів, краса відносин між чоловіком і жінкою органічно пов’язана з виховною функцією сім’ї; дослідник вказував, що виховувати гідного громадянина, відданого своїй Вітчизні – значить виховувати порядного сім’янина, люблячого чоловіка, турботливого батька родини. Вірність у любові, відданість родині він не відділяв від відданості Батьківщині, від турботи про людей. У зв’язку із цим він писав: “Патріотизм починається з коліски... Батько і мати, виростивши сина Вітчизни, створюють собі живий і нетлінний пам’ятник. Від почуття любові та поваги до матері до почуття готовності віддати всі свої сили служінню Вітчизні – це та стежка, ідучи якою людина піднімається на вершину патріотичного бачення світу, патріотичної праці, патріотичного життя” [12].

Звертаючись до юнаків і дівчат, В.О. Сухомлинський роз’яснював, що немає спеціальної “науки любові та виховання”, а є наука людяності. Хто опанував її абетку, той готовий до шляхетних духовно-психологічних і морально-естетичних відносин як у сімейному житті, так і у вихованні дітей. Любов лише тоді зміцнює сімейний союз, коли закохані володіють багатством духовного життя. “Пам’ятай – писав він, – що після того, як молоді люди взяли шлюб, вони набагато більшою мірою повинні бути творцями своєї любові, ніж споживачами її радості” [8].

В.О. Сухомлинський показав, що в школі повинен панувати культ матері – дух високого, цнотливого ставлення до жінки – джерела людського життя і краси. Це ушляхетнює природний статевий потяг, очищує душу людини від грубих інстинктів, готує молоде покоління до продуктивного виконання своєї батьківської функції. “Виховання в душі материнського культу, – стверджував він, – вимагає спеціального розгляду в тісному зв’язку з усім комплексом проблем, пов’язаних з формуванням морального вигляду особистості та колективу” [10, с. 79].

Думку про трепетне ставлення до матері Павлиська школа стверджувала у свідомості хлопчиків і дівчаток, готуючи їх не тільки до осіннього Свята матері, а й до інших важливих подій життя сім’ї та школи. В.О. Сухомлинський вважав, що чим більше духовних сил вклала дитина в працю в ім’я матері, тим більше людяності в її серці. У Павлиській школі склалася традиція: восени, коли земля і праця дають людині щедрі дари, відзначати осіннє Свято матері. Учні приносили матерям подарунки, які створювали самі: вирощені квіти, плоди, овочі з присадибної ділянки. У школі було обладнано стенд, присвячений Матері. Особливим сенсом було наділено звернення до матерів: “Мати, пам’ятай, що ти головний педагог, головний вихователь. Від тебе залежить майбутнє суспільства”. На стенді розміщувалися поради матерям про виховання. “Я прагнув до того, – писав В.О. Сухомлинський, – щоб кожен мій вихованець вкладав якомога більше фізичних і духовних сил, творячи радість і щастя, спокій і благополуччя

матері. Перше дозріле яблуко з дерева, посаджене на честь матері ще в перший рік шкільного життя, – матері та бабусі. Перше гроно винограду – матері і бабусі. Менше галасу про добрі вчинки для людей і більше турботи для рідної матері – такий девіз нашої виховної роботи” [10, с. 81].

Ідеї В.О. Сухомлинського про моральну підготовку старшокласників до виконання своєї батьківської функції справили серйозний вплив на розвиток сімейної педагогіки в СРСР та за кордоном. Вони позитивно оцінювалися вітчизняними і зарубіжними вченими.

Справедливо зазначає А.Ю. Гранкін, що твори В.О. Сухомлинського, його батьківська педагогіка “сприяють формуванню педагогічного мислення батьків, озброюють їх уміння аналізувати мотиви поведінки дітей, розробляти найбільш ефективні засоби впливу на дитину, відповідають особливостям віку, завданням виховання та умов життєдіяльності сім’ї” [3, с. 339].

Висновки. Аналіз праць В.О. Сухомлинського дає змогу зробити висновок, що він глибоко філософськи розглянув найважливіші аспекти формування майбутнього сім’янина, готового до виконання своєї батьківської функції.

Підготовка учнів до сімейно-шлюбних відносин і батьківства, за В.О. Сухомлинським, – це цілеспрямовані педагогічні дії школи та батьків, всіх членів сім’ї й об’єктивний повсякденний вплив сімейного побуту, сімейних відносин на дітей. Головним фактором виховного впливу на дитину він вважав внутрішньосімейні відносини. Саме в сім’ї діти за допомогою батьків, старших у процесі постійного спілкування з ними здобувають знання про виховні функції, формується певний виховний стереотип.

Разом з тим актуальною є і думка В.О. Сухомлинського щодо того, що формування майбутнього сім’янина – вихователя найбільш ефективно здійснюється на основі поєднання сімейного та суспільного виховання, що забезпечує розширення соціального простору для розвитку особистості, яка готова до позитивних сімейних відносин, своєї сімейної ролі та до виховання дітей.

Список використаної літератури

1. Гноевая О.Н. Становление готовности старших учащихся к семейной жизни в условиях деятельности психолого-педагогического отделения реабилитационного центра : дис. на соискание ученой степени канд. пед. наук : 13.00.01 / О.Н. Гноевая. – Петропавловск-Камчатский, 2006. – 198 с.
2. Гранкин А.Ю. Развитие теории семейного воспитания в России (1917–1991) : монография / А.Ю. Гранкин. – М. : ГосНИИ семьи и воспитания ; Пятигорск : ПГЛУ, 2002. – 450 с.
3. Гранкин А.Ю. Родительская педагогика В.А. Сухомлинского : монография / А.Ю. Гранкин. – Пятигорск : Изд-во ПГЛУ, 2002. – 152 с.
4. Письма к дочери [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://od.gum-ped.ru/?&do=gum_pedagogika&id=220.
5. Сизанов А.Н. Подготовка подростков к семейной жизни / А.Н. Сизанов. – Минск : Нар. асвета, 1989. – 112 с.
6. Сухомлинский В.А. Как воспитать настоящего человека / В.А. Сухомлинский. – М. : Педагогика, 1990. – 288 с.

7. Сухомлинский В.А. Об этом нельзя умалчивать / В.А. Сухомлинский // Народное образование. – 1962. – № 11. – С. 20–26.
8. Сухомлинский В.А. Письма к сыну [Электронный ресурс] / В.А. Сухомлинский. – М. : Просвещение, 1979. – Режим доступа: <http://www.pseudology.org/chtivo/SuhomlinskyPismaSynu/02.htm>.
9. Сухомлинский В.А. Трудные судьбы / В.А. Сухомлинский. – М. : Знание, 1967. – 79 с.
10. Сухомлинский В.А.. Рождение гражданина / В.А. Сухомлинский. – М. : Молодая гвардия, 1971. – 336 с.
11. Сухомлинский В. Этюды о коммунистическом воспитании // В. Сухомлинский // Народное образование. – 1967. – № 2–6.
12. Сухомлинский В.А. Это пламя будет всю жизнь гореть... / В.А. Сухомлинский // Комсомольская правда. – 1980. – 12 сентября.
13. Сухомлинський В.О. Методика виховання колективу / В.О. Сухомлинський // Сухомлинський В.О. Вибр. твори : в 5 т. / В.О. Сухомлинський. – К. : Радянська школа, 1976. – Т. 1. – С. 403–637.
14. Тартаковский Б. Повесть об учителе Сухомлинском / Б. Тартаковский. – М. : Просвещение, 1972. – 272 с.
15. Сухомлинський В.О. Батьківська педагогіка / В.О. Сухомлинський. – К. : Радянська школа, 1978. – 236 с.
16. Узденова Е.К. Формирование у старшеклассников ценностного отношения к родительству как основа полноценной семьи : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. пед. наук / Е.К. Узденова. – Карачаевск, 2006. – 23 с.

Батрун И.В. Подготовка будущих родителей в педагогическом опыте В.А. Сухомлинского

В статье исследуется педагогическое наследие В.А. Сухомлинского, которое касается подготовки школьников к выполнению воспитательной функции семьи. Отмечено, что размышления В.А. Сухомлинского в отношении необходимости этой подготовки на основе синтеза семейного и общественного воспитания являются актуальными в наше время. Соответственно, повышается роль педагогического сообщества в решении проблем воспитания гражданина, который функционально готов к продуктивному воспитанию детей.

Ключевые слова: В.А. Сухомлинский, семья, подготовка будущих родителей, общественное и семейное воспитание.

Batroun I. Upbringing of future parents in teaching experience V.A. Sukhomlinsky

The article examines pedagogical heritage V.A. Sukhomlinsky relating to upbringing to pupils perform educational functions in the family. The article concludes that the opinion of Sukhomlinsky relative need this training based on the synthesis of family and public education is relevant in our time. Therefore, increasing the role of teacher community solved the problems of education of the citizen that is functionally ready for productive parenting.

Key words: V.A. Sukhomlinsky, family, preparation of future parents, social and family upbringing.